

BIDRAG TIL DEN ÆLDRE BOGBINDERKUNSTS HISTORIE

AF H. O. LANGE

I

EFTERFØLGENDE beskedne Noter, der i Aarenes Løb ere foranledigede ved stadig Syssel med det store kongelige Biblioteks Bogskatte, har jeg her forsøgt at knytte sammen som Tekst til nogle Billeder af interessante gamle Bind fra vor nationale Bogsamling, dels udenlandske og dels danske.

Bogbindenes kunstneriske Udsmykning har i Aarhundredernes Løb undergaaet store Forandringer. Det moderne Kunstbogbinderi arbejder med det dejlige Skindmateriale, Indlægning, Haandförgyldning o. s. v. Der har været Tider, hvor de rigt broderede Bind ansaas for de skønneste og kostbareste. Men forud for Grolier og Majoli og det 16. Aarhundredes fransk-italienske Renaissance i Bogbinderkunsten ligger der andre Moderetninger, der hævdede deres Plads selv ved Siden af den nye Smag. National Forkærlighed og nationalt Snille gjorde sig ogsaa her gældende. Det er værd at lægge Mærke til, i hvilken Grad Tyskland lades uberørt af den franske Bogbinderkunst lige fra det 16. Aarhundrede og næsten indtil vore Dage, og hvor daarligt de tyske Bogbindere i svundne Tider have evnet at efterligne de franske Forbilleder, naar der stilledes dem saadanne Opgaver. Haandförgyldningen synes at have haft en kort Blomstringstid ved det sachsiske Hof omkring 1560–70, men ellers er det Blindtrykket med Plader og Rouletter, der holder sig paa de tyske Bind gennem det 16. Aarhundrede. Denne Kunst er en direkte Udvikling af den middelalderlige Bogbinderkunst, saaledes som den praktiseredes i Europas Kulturlande allerede fra det 12. Aarhundrede.

I Stedet for Pap anvendtes da Træplader til Bogpermer, og disse forsynedes allerede i den tidligere Middelalder med kostbare Beslag af ædelt Metal i kunstnerisk Arbejde, undertiden indlagte med Ædelstene; men omtrent fra det 12. Aarhundrede begyndte man at beklæde Træpladerne med Læder, som da kunde forsynes med forskellige Prydelser ved Hjælp af Blindtryk. Det er et endnu uskrevet Kapitel af Bogbinderkunstens Historie, Tiden før Begyndelsen af det 16. Aarhundrede; men utvivlsomt ville omhyggelige og omfattende Undersøgelser i de større Biblioteker give interessante Resultater. En Englænder, Mr. W. H. J. Weale, har i Aarevis indsamlet Materiale: Beskrivelser, Gnidebilleder og Originaler til »National Art Library, South Kensington«, over hvilket Materiale han i 1894

udgav en meget værdifuld Katalog.¹⁾ Den endnu ikke udkomne første Del af dette Værk skal sandsynligvis (thi der er ingen Fortale eller anden Oplysning i Bogen) indeholde en historisk Indledning, der sikkert, om den ellers nogen Sinde udkommer, vil give netop, hvad der hidtil savnes, en Bogbinderkunstens Historie før det 15. Aarhundrede. I øvrigt ville alle store Biblioteker kunne yde væsentlige Bidrag til Haandværkets Historie paa enkelte Steder. Det kongelige Bibliotek har for Eksempel en stor Række Bøger og Haandskrifter fra det gamle Klosterbibliotek i Bordesholm i Holsten, af hvilke en hel Del kunne bevises at være indbundne i Lübeck i Slutningen af det 15. Aarhundrede; Beviset leveres af de kasserede Trykark fra Lübeckske Bogtrykkerpresser, der ere klæbete paa Indersiden af Permerne. Sandsynligvis have Bogtrykkerne dengang i Lübeck ogsaa været Bogbindere, hvilket bevisligt var Tilfældet med den hollandske Bogtrykker Veldener og andre af de ældste Bogtrykkere.

Medens man oprindelig nøjedes med at forsyne Bindene med Rosetter, religiøse Symboler, smaa Baand med Indskrifter som *Maria, Jhesus* o. lign., gik man i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede videre, idet man aftrykkede større sammenhængende Ornamenter og Billeder paa Bindet, i Reglen det samme paa Forsiden og Bagsiden, ved Hjælp af Pladetryk; betydelige Kunstnere traadte her i Bogbinderiets Tjeneste, og adskilligt af det, som Tidens Tand og Menneskenes Lige-gyldighed har levnet os, fortjener at drages frem.

At Bogbinderne selv fremhævede saadanne Bind som smukt og godt Arbejde, ses deraf, at adskillige Bind ere signerede med Bogbindernes Navne, saaledes som to af de her afbildede. Paa den Maade er der bevaret en hel Række Navne paa Bogbindere fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, hvis Frembringelser vi kunne prøve og glæde os over den Dag idag.

Disse Bogbindersignaturer stamme udelukkende fra Slutningen af det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede. Jeg har samlet en Del saadanne sammen fra forskellige Kilder, hovedsagelig fra Weales fortræffelige Katalog, og af disse anfører jeg her en Del.

I Klostrene dreves ikke alene Bogtrykkerkunsten med Iver, men Klosterbrødrene indbandt ofte selv deres Bøger og satte deres Stempel paa; Vidnesbyrd herom haves fra St. Martins Klosteret i Wesel i Rhinpreussen og fra Brødrene af det fælles Liv i Ghent; en *Johannes Richenbach capellanus in Gyslingen* synes ogsaa at have været en Klosterbroder. Ellers er Rhinlandene, Belgien og Holland de Lande, hvor Bogbinderiet særligt florerede som Kunst. Familien *Gavere* talte mindst 3 Bogbindere, hvoraf den ene virkede i Ghent (en Prøve paa hans Kunst vil blive meddelt nedenfor). Bogtrykkeren Johannes Veldener trykte og indbandt i Löwen 1476. I Antwerpen virkede Johannes Woudix i Tiden efter 1505. Af tyske Bogbindere fra Slutningen af det 15. Aarhundrede kan nævnes Conradus de Argentina (Konrad fra Strassburg), Johannes Zulczpach (Sulzbach), Johannes Hagmayer i Ulm, Ambrosius Keller, vistnok i Augsburg. En lübecksk Bogbinder ved Navn Hintercoster har indbundet det kongelige Biblioteks Eksemplar af den

¹⁾ Bookbindings and Rubbings of Bindings in the National Art Library South Kensington. II. Catalogue. London, 1894. 8vo. (Denne Bog citerer jeg som Catalogue).

pragtfulde Bog *Liber horarum canonicarum Lubic.* fra 1478; han har i Blindtryk stemplet sit Værk med »hintercoaster bant dit«; Bindet er sikkert fra samme Tid som Trykket og frembyder overordentlig Interesse ved de anvendte Stempler, der røbe Paavirkning fra Venedig og derigennem fra Levanten.

Franske Bogbindere fra denne Tid kende vi ogsaa fra samme Kilder. Hemon le Fevre's Materiel blev overtaget af André Boule, som saa maatte fjerne sin Forængers Navn paa de Bind, der udførtes med dennes Plader, og trykke sit eget i Stedet. En Bogbinder ved Navn Toussains Denis har udført Bindet til det kongelige Biblioteks Eksemplar af *Hore intemerate virginis Marie. Paris, Thielman Kerver, 1499.*¹⁾ Det desværre ikke velbevarede Bind er fortræffeligt i Tegning, det har desuden ciseleret Guldsnit, der dog næppe er samtidigt med Bindet, samt broderede Spænder. Ogsaa engelske Bogbindere fra samme Tid kende vi.

Brugen af Initialer og Bomærker som »Firmabetegnelse« anbragte i Blindtryk paa det dekorerede Bind anvendtes ofte, og denne Brug holdt sig langt senere; desværre er disse Mærker som oftest uopløselige og derfor ogsaa intetsigende for os. I mange Tilfælde foreligger ogsaa den Mulighed, at Mærket referer sig til Stempelskæreren, der har komponeret og skaaret Rullen eller Pladen, og ikke til Bogbinderen. Ved disse indledende Bemærkninger ville de efterfølgende Prøver paa den her omtalte Tids Bogbinderkunst antagelig vinde i Interesse og finde større Forstaaelse. Originalerne til dem findes alle i det store kongelige Bibliotek, og ingen af dem have, saavidt mig bekendt, været afbildede og beskrevne tidligere.

II.

Det første af de her afbildede Bind (Fig. 1) smykker den smukke lille Aldinerudgave i 8vo af en Del græske Digtere, som udkom i November 1517, indeholdende som Titelbladet angiver: *Musæi opusculum de Herone et Leandro. Orphei argonautica. Eiusdem hymni. Orpheus de lapidibus.* Bindet, der utvivlsomt er noget senere end Udgaven, maaler 165 × 98 Mm., og er udført i mørkebrunt Kalveskind med Plade- og Blindtryk.

For- og Bagsiden ere forskellige, men hver af dem er delt i 3 Felter, omgivne af Linier i Blindtryk. Midtfelterne ere ens; her se vi i Midten Jesus (? Maria) og en fantastisk Fugl med Skorpionhale, paa begge Sider heraf 2 Drager eller Basilisker.

Forsidens 1ste og 3die Felt ere identiske. Feltet deles i 2 ved en Stav, hvormed der slynger sig et Baand. De rudede Felter indeholde smaa Fremstillinger af fantastiske Dyreskikkelser grupperede i 2 vertikale Rækker ved en slynget Gren.

Uden om Feltet til højre læses: | *ob laudem* | *xpi librum hunc* | *recte ligani* | *irris de gauere.* | (»Til Kristi Ære har jeg Joris van Gavere indbundet denne Bog rettelig«). Uden om Feltet til venstre læses: | *deus det* | *nobis suā pacē et* | *post mortā (sic)* | *vitā eternā amē.* | (»Gud give os sin Fred og efter Døden det evige Liv. Amen«).

Bagsidens 1ste og 3die Felt ere ligeledes identiske. Det omgives af en Ramme

¹⁾ Brunet, Manuel, V, p. 1616.

af Planteornamenter, og det indre rudede Felt bestaar af lignende, men dog andre Dyreskikkelser, som vi finde paa Forsiden; her skelnes Lammet med Flaget og nogle af Dyrekredsens Figurer, de ere arrangerede ved slyngede Grene i 2 vertikale Rækker, som adskilles ved en Indskrift: *ora pro nobis sancta dei genitrix.* (»Bed for os, du hellige Guds Moder.«)

Bindet er fortrinlig bevaret. Billederne og Indskrifterne staa klart og skarpt i stærkt Relief. De grønne Baand, hvormed Bindet kunde holdes lukket, ere bortskaarne.

Bogbinderen, der har udført dette Arbejde, var altsaa efter Bogens eget Vidnesbyrd *Joris van Gavere* (dette er den flamske Form for det latinske *de gauere*). Han hørte til den ovenfor omtalte Bogbinderfamilie, hvoraf to andre med Fornavnene Jacob og Anton ogsaa kendes. I det kongelige Bibliotek i Haag findes et Bind udført af samme Mester; det er *Angeli Politiani opera. Lugd. 1528. 8vo*; Indskriften lyder her: *Joris de gauere me ligauit In gandauo.*¹⁾ (»Joris van Gavere i Ghent har indbundet mig.«) Hans Hjemsted har altsaa været den blomstrende Handelsstad Ghent. At en saadan Bogbinder ligesom de gamle Bogtrykkere ikke altid blev paa samme Sted, have vi et Eksempel paa i hans Slægtning Jacob, som efter at have virket i Nederlandene indtil 1528,

Fig. 1

drog til England, hvor han slog sig ned i London; der træffes han endnu 1535.²⁾

Af vor Joris van Gavere kender Weale endnu to andre Bind, og til hans Frembringelser maa endnu føjes et Bind, der hidtil har gaaet under en falsk Etiket. Det er et lille Bind, der er afbildet af *Lempertz*³⁾ og hører til en Bog fra 1529. Det er delt i 3 Felter, hvoraf vi i det midterste genkende indtil de mindste Enkeltheder Midtfeltet paa det her afbildede Binds For- og Bagside, medens det tredje Felt er ganske identisk med Bagsidens første og tredje Felt. Kun det øverste Felt

¹⁾ Weale, Catalogue p. 181, Nr. 371.

²⁾ Weale, Catalogue p. 181, Nr. 372.

³⁾ Bilderhefte zur Gesch. d. Bücherhandels. Cöln, 1853—66. Die Buchbinderei. Pl. 9. D.

er nyt, men i Stilen svarer det ganske til de her afbildede Fremstillinger. Skønt Bogbinderens Navn ikke findes, tager jeg ikke i Betænkning at henføre det til Joris van Gaveres Værksted, hvorvel Lempertz maaske af lokalpatriotiske Grunde mener, at det er udført i Köln.

Et i den første Halvdel af det 16. Aarhundrede meget yndet Mønster paa pressede Læderbind viser vort næste Billede (Fig. 2). Det er et Bind af den Klasse, som man kunde kalde »Agern-Bind« efter det dominerende Motiv. Det

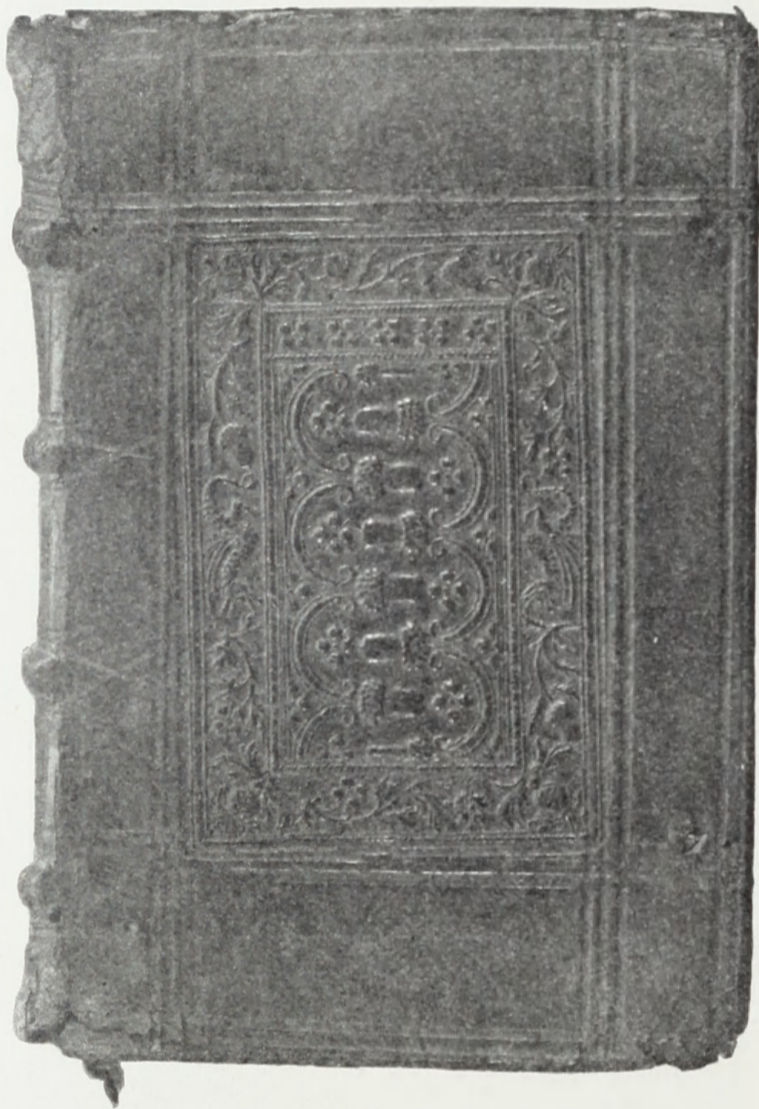

Fig. 2.

afbildede Bind, hvoraf desværre kun Bagsiden er bevaret, hører til *Erasmi Roterdami de recta latini græcique sermonis pronuntiatione dialogus. Parisiis ex off. Sim. Colinaei 1528. 8vo*. Det maaler 165 × 108 Mm. Feltet i Midten maaler 95 × 63 Mm.

Det kongelige Bibliotek ejer 3 andre Bind, der give 3 forskellige Variationer af den samme Type.

I. *Grammatica Rabbi Mosche Kimhi, iuxta Hebraismum per Sebastianum Munsterum uersa. (Basil.) Apud Andream Cratandrum. (15)31. 8vo*.

II. *Jo. Oecolampadii Enarratio in Evangelium Matthaei. Basil. 1536. 8vo*.

I og II bære paa Bindets Forside foroven et lille skraadelt Vaabenskjold i Guldtryk med en Bi og Bogstaverne C og H (?) til højre, 2 Roser til

venstre. Oven over Skjoldet paa I er skrevet med Blæk: Cæso Hilbrandus Groniqé. Ejeren har altsaa været fra Groningen i Holland.

III. *Joannis Chrysostomi, quod multæ quidem dignitatis, sed difficile sit episcopum agere, dialogi sex. Basil. apud Jo. Frobenium 1525. 8vo*.

En fjerde Variation af den samme Type viser et Bind, som afbildes af Lempertz Pl. 9. B. Det bærer Navnet *Hans van Collen*, om hvem vi vide, at han var Stempelskærer i Köln. Det er i øvrigt sandsynligt, at det afbildede Bind er af nederlandsk Oprindelse. Det er aabenbart, at dette yndede Mønster kopieredes paa mange Steder i den første Halvdel af det 16. Aarhundrede.

Det her afbildede Bind (Fig. 3) er mindre godt bevaret, men frembyder en ikke ringe Interesse, da det giver os Bogbinderens Navn. Det hører til Bogen:

Philonis Judaei Alexandrini omnes quæ apud Græcos & Latinos extant, libri . . . Basileae per Henricum Petrum. (1538.) 4to.

I Stilen svarer dette Bind ganske til det allerede omtalte af Joris van Gavere; For- og Bagsiden ere ganske ens, og øverste og nederste Felt ere identiske. Navnet

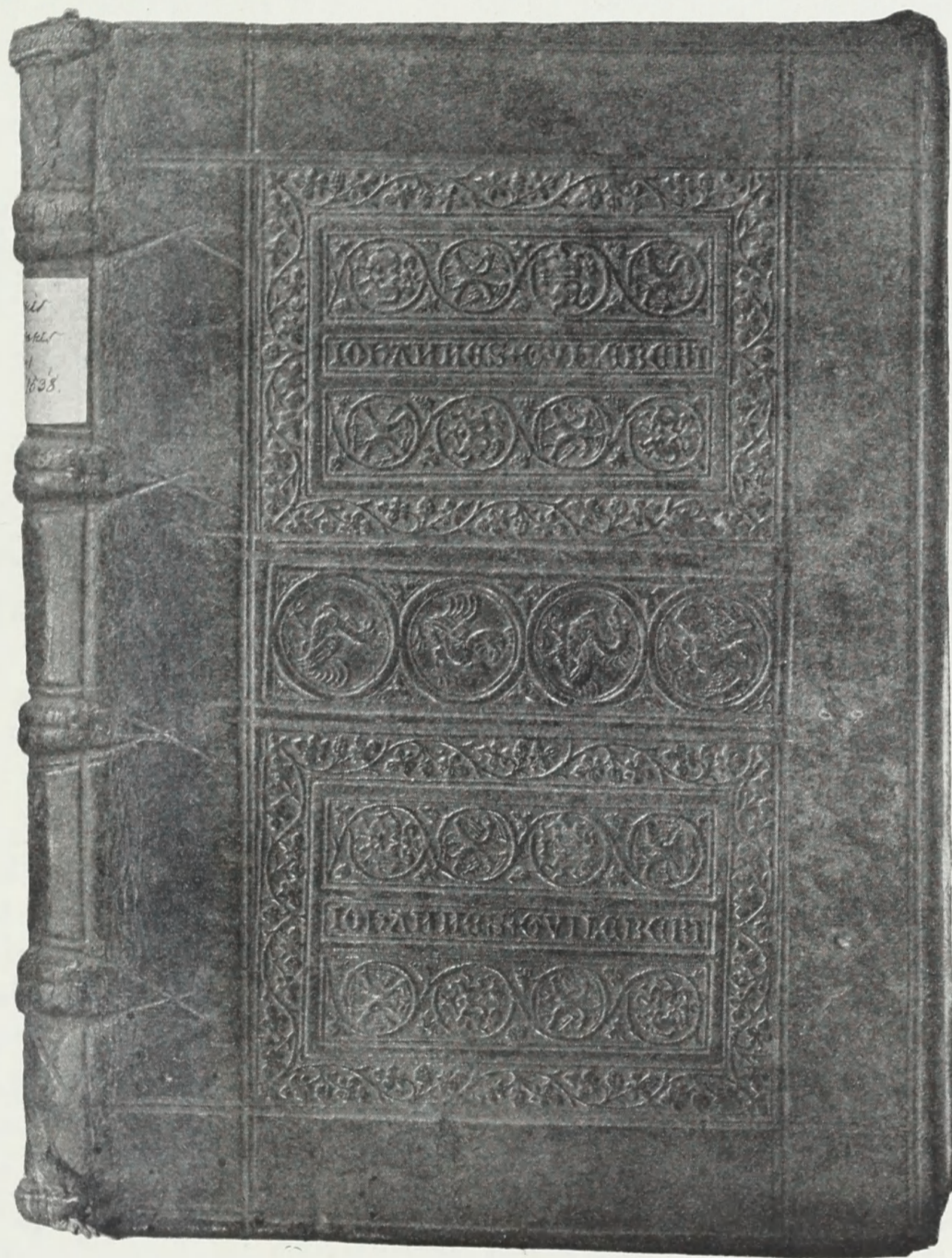

Fig. 3.

Johannes Gvilebert gentages altsaa 4 Gange. Bindet maaler 209×146 Mm. Denne Bogbinder nævnes allerede af Dibdin i hans »Bibliographical Decameron« II, p. 467, sammen med en anden nederlandsk Bogbinder fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede ved Navn *Ludovicus Bloc*. Et Bind, hvis Dekoration efter Beskrivelsen maa være ganske identisk med det her afbildede, nævnes af Weale;¹⁾ til et andet, omtalt sammesteds, er kun det større Felt anvendt, ikke Midtfeltet

¹⁾ Catalogue p. 164, Nr 309.

med Fuglemedaillonerne. Hvorfor Weale henfører Mester Johannes Gvilebert til Byen Brügge, fremgaar ikke af hans Tekst. At han er fra Belgien er dog utvivlsomt, og at han har arbejdet endnu i Aaret 1538, er den her omtalte Bog et Vidnesbyrd om; naar Weale som Tidsgrænser for hans Virksomhed sætter Aarene 1467 og 1489, saa er det absolut urigtigt.

Et Bind, ogsaa et brunt presset Læderbind, men af en helt anden Karakter, gengives i hosstaaende Afbildning (Fig. 4). Det omslutter *M. Annei Lucani de bello civili Libri X. Apud Seb. Gryphium Lugduni, 1534. 8vo*. Det maaler 171 × 109 Mm. Inden for en Ramme, dannet af tredobbelte Linier i Blindtryk, findes et ene

Fig. 4.

ste stort Felt paa 110 × 70 Mm., der er fremstillet ved Pladetryk. Vi se der en Kvinde i fuld Figur med Armene foldede over Brystet fremstillet gaende; Piedestalen, hvorpaa hun staar, bærer Indskriften *Fides* («Troen»). Hun ser op til et Kors over Skyerne, ved hvilket staar *Meritum Christi* («Kristi Fortjeneste»); bagved over hendes Skulder staar Ordet *Spes* («Haabet») og foran hende, forneden til venstre, Ordet *Charitas* («Kærligheden»). Foran hende findes følgende Ord af Davids Salmer:

In te dūe spe | ravi nō con | fundar in | eternum, | in iustitia | tua libera | me & eri | pe me. Psal | 70 | (I vor Bibeloversættelse Salme 70, 1—2: »Herre! Jeg forlader mig paa dig, lad mig ikke beskæmmes evindeligt. Red mig ved din Retfærdighed og udfri mig«). I det nederste Hjørne til højre se vi Bogbinderens Mærke med Initialerne J. P. En smal Bort bærer følgende rundtombørende Indskrift, delt ved Hjørnerne ved Rosetter: *Quoniam in | te speravit liberabo | eum proteg | am eum quo- & c. Psal. 90* (Salme 91, 14: »Efterdi han haver Lyst til mig, saa vil jeg udfri ham, jeg vil ophøje ham, thi o. s. v.«).

Bagsiden er ganske identisk med Forsiden; der findes Spor af smalle Læderbaand, hvormed Bogen har kunnet bindes sammen.

Billedet røber en Kunstners Haand baade ved Komposition og Udførelse. Naar det er udført, kan ikke bestemmes med nogen Sikkerhed; det er dog utvivlsomt en Del yngre end de her omtalte Bind og maa snarest henføres til det 16. Aarhundredes Midte. En Bog fra 1547 nævnes af Weale¹⁾ som iført et med dette ganske identisk Bind. Weale beskriver sammesteds (Nr. 432 & 433) et Par andre Bind af samme Mester J. P., som begge udvise et stort Felt med kvindelige Figurer og Indskrifter; de høre til samme Smagsretning som det her afbildede. Weale formoder, at Bindene ere udførte i Löwen, hvorom dog positive Vidnesbyrd savnes.

At et Bind som det her beskrevne faldt i Tidens Smag, ses bedst af, at det blev kopieret, ligesom det ovenfor blev paavist med Hensyn til »Agern«-Bindene. Det kongelige Bibliotek ejer en lille Bog: *Detectio nugarum Lutheri . . . F. Joanne Bunderio Autore. Louanij Ex officina Bartholomei Grauij 1551. 8vo*, hvis meget slidte og medtagne Bind viser en slavisk Kopi af Mester J. P.'s Bind og det der anvendte Pladetryk; den eneste Forskel, naar man ser bort fra, at Kopien i Klarhed og Værdi staar tilbage for Originalen, er, at Ordet *Charitas* staar i det nederste Hjørne til højre, medens Bogbinderens Mærke med Initialerne J. B. staar i nederste Hjørne til venstre. Af dette Bind kender Weale 2 Gentagelser paa Bøger fra 1541 og 1548²⁾; han tror, at de ere udførte i Antwerpen.

III

I det følgende skal der meddeles et Par Notitser til den ældste danske Bogbinderkunsts Historie. Den ældste danske Bogbinder, der kendes ved Navn, er *Vilhelm Bogbinder*, der 1496 nævnes som Medlem af Jomfru Mariae Psalters Broderskab, og som maaske er identisk med den Bogbinder Vilhelm, der 1510 og 1511 indbandt 2 Bøger for Kristine, Kong Hans' Dronning³⁾. Utvivlsomt har man i Klostrene herhjemme indbundet Bøger i det 15. Aarhundrede ligesom i andre Lande, og i det kongelige Bibliotek findes et Bind, der sandsynligvis er udført i et dansk Kloster.

Haandskriftet *Ny kgl. Saml. Nr. 13. 8vo* er et Pergamentshaandskrift, der indeholder et latinsk teologisk Skrift *Compendium theologicæ veritatis*. Bogens Kolofon udsiger, at den er skreven af Broder Johannes, medens den højærværdige Fader Hr. Peder var Abbed i Vitskøl Kloster. Bogen har utvivlsomt hørt til Klosterets Bibliotek. Den er indbundet i et brunt Læderbind, hvis pressede Ornamenter nu ere meget stærkt udviskede. Begge Messingspænderne ere velbevarede, og de bære Indskriften *Abbas Henricus | me restituit*.

Denne Sætning frembyder Vanskeligheder for Forstaaelsen, men den maa sandsynligvis oversættes: »Abbed Henrik har gjort mig istand«, hvorved nærmest

¹⁾ Catalogue p. 200, Nr. 434.

²⁾ Catalogue p. 201, Nr. 435.

³⁾ Se C. Nyrop, Bidr. til d. danske Boghandels Hist., I, p. 58—59 og p. 65.

maa tænkes paa Indbindingen. Bogen er vel sagtens skreven under den Abbed Peder Andersen, der omtales 1392, thi Skriftkarakteren forbyder at tænke paa den anden Abbed Peder i Vitskøl, Peder Gylboe, der levede før 1320. Den Abbed Henrik, der har ladet Bindet og Spænderne udføre, er utvivlsom Henrik Christensen, der blev Abbed 1493¹⁾. Bindets Stil passer godt til den Tid. Det synes ikke at have været ualmindeligt at forsyne Bøgers Messingspænder med Inskription; desværre ere de fleste Spænder paa Bøger fra Tiden omkring Aar 1500 gaaede tabt, oftest vel afrevne ved Vold og Magt. Det kongelige Bibliotek ejer en prægtig Foliant i presset Læderbind, hvori der findes *Albertus Magnus de animalibus. Venetiis per Johannem et Gregorium de Gregoriis, 1495*, og *Albertus Magnus de quatuor coequiis et de homine. Venetiis, Simon de Luere, 1498*. Bindets 2 velbevarede Messingspænder bære Indskriften *Liber d. nigri | Egberti harlem* («Hr. Magister Egbert fra Harlem's Bog»). Her angiver Spændeindskriften Bogens Ejer, medens den paa Haandskriftet fra Vitskøl nævner Navnet paa Bogens Velgører.

Et andet Vidnesbyrd om Bogbinderkunstens Udøvelse i et dansk Kloster før 1500 haves for Skovklosters (Herlufsholms) Vedkommende ved Næstved. Et Samlingsbind indeholdende trykte latinske grammatiske Haandbøger, og af hvilke nogle nu findes særskilt i det kgl. Bibliotek, havde bag i en haandskreven Notits, hvori der paa Latin fortælles, at denne Bog første Gang blev indbunden 1493 og anden Gang 1499, da af Broder Tidikinus, den samme, der 1508 blev Abbed i Klosteret. Allerede Bruun har aftrykt denne Notits i Aarsber. og Meddel. fra d. st. kgl. Bibl. I, 53—54 efter en Afskrift af Langebek. Originalen findes bag i *Matheus Herben, Dyasinthetica, s. l. & a. 4to*.

I øvrigt ligger det i Sagens Natur, at det kun er sparsomme Rester af den danske Bogbinderkunst fra disse Tider, der have modstaaet Tidens Tand. Bogproduktionen var lille og Bøger kostbare; Reformationstidens Literatur er slidt op allerede tidlig paa nær de faa, ofte defekte og daarligt bevarede Eksemplarer, som Bibliotekerne gemme som nationale Skatte. Det er kun yderst faa af disse, der endnu bære det originale samtidige Bind, og disse ere da dels saa ramponerede og dels saa tarvelige, at de ikke kunne komme i Betragtning i denne Sammenhæng. Her skal kun fremdrages et Par Bind, der omkring Aarene 1513—1517 ere udførte maaske for Domkapitlet i Roskilde. Dette Domkapitel var paa denne Tid virksomt for at skaffe Stiftet trykte liturgiske Bøger i Stedet for de gamle haandskrevne. I 1513 trykkede Poul Reff i Kjøbenhavn, som kort Tid i Forvejen havde erhvervet Matthæus Brandis' Bogtrykkermateriel, en Haandbog for Præster *Manuale Curatorum secundum usum ecclesie Roskildensis* i Kvartformat. Det ene af de to i det kongelige Bibliotek bevarede Eksemplarer har endnu det originale samtidige Bind, hvorom hosstaaende Afbildning (Fig. 5) giver en Forestilling.

Det er et brunt presset Læderbind, der maaler 198 × 134 Mm. De indpressede Ornamenter staa svagt og udvisket, til Dels vel fordi Permerne bestaa af Egeplader. For- og Bagsiden ere ens. Hver Side viser et ved vertikale Linier tredelt Midtfelt, adskilt ved Linier fra en omløbende Bort; saavel denne som de tre Dele i Midt-

¹⁾ Daugaard, De danske Klostre p. 374. — Haandskriftet og Bindet omtales i Danske Magazin. I, p. 199—201.

feltet ere prydede med Vaabenskjolde og Rosetter, der gentage sig i samme Orden, og som sandsynligvis ere fremstillede ved Hjælp af en Roulette. De følge i denne Orden: Det danske Vaaben med de 3 Løver, det svenske Vaaben med de 3 Kroner, det norske Vaaben med Løven, det vendiske Vaaben med Griffen, en stiliseret Blomst og en Rose. Ornamenterne ere unøjagtigt og ubehjælpsomt paatrykkede. Spænderne ere tabte.

Men dette Bind faar forøget Interesse ved Bindet paa det ene af det kongelige

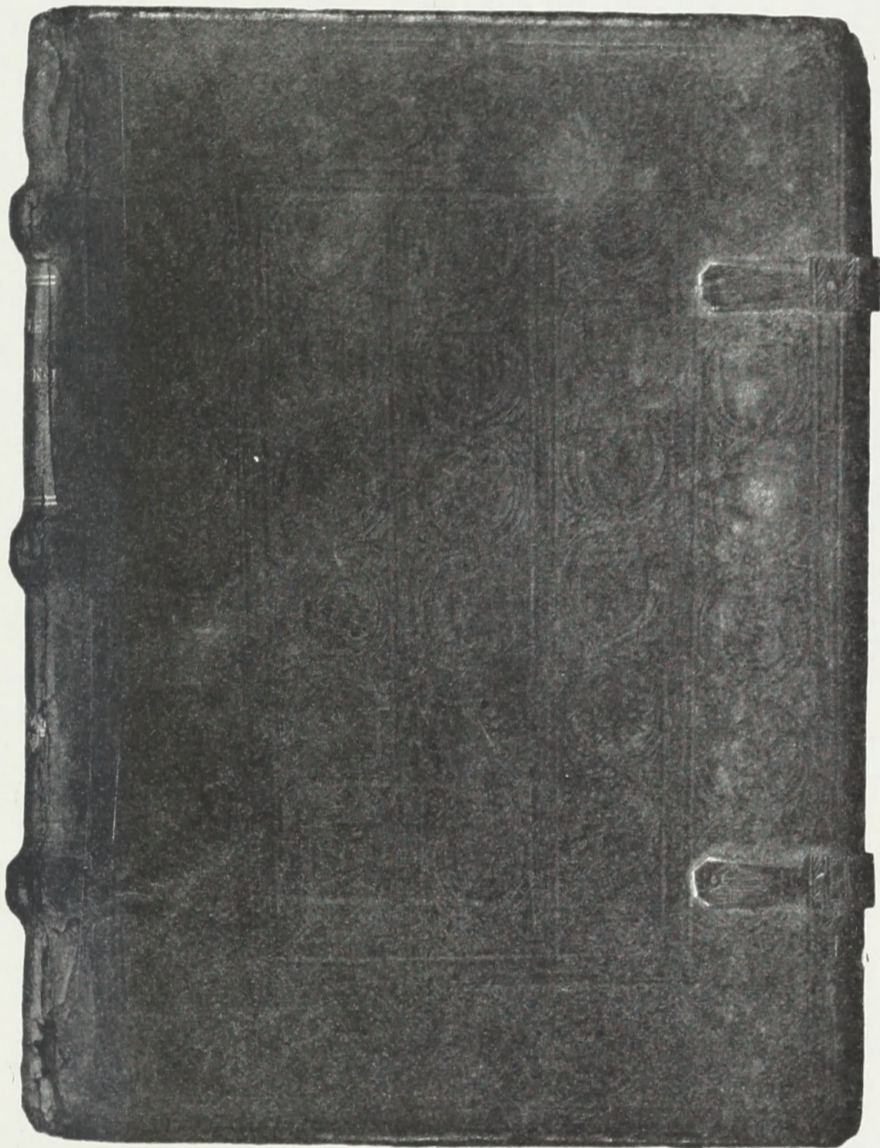

Fig. 5.

Biblioteks Eksemplarer af *Breviarium Roschildense*, som Biskop Lage Urne og Domkapitlet i Roskilde lod trykke i Paris af Jehan Philippi 1517 i Oktavformat. Dette Bind (170×112 Mm.) viser os et tredelt Midtfelt omgivet af en Bort, der svarer ganske til Borten paa det nys omtalte Bind. Nøjagtige Udmaalinger have vist, at Ornamenterne, der følge i den ovenfor angivne Orden, maa skyldes den samme Roulette, og Bindet maa uden Tvivl være udgaaet fra samme Værksted som den anden Roskilde-Bog. Det naturligste vil i dette Tilfælde være at antage, at Bindene skyldes en af Domkapitlet antagen Bogbinder, der indbandt Bøgerne, inden de sendtes ud i Verden; han har sikkert været bosat enten i Roskilde eller i Kjøben-

havn, ja, Tanken ligger ganske nær, at der er bleven kaldt en Bogbinder til Roskilde for dette Arbejde, ligesom Biskopper og Domkapitler indkaldte Bogtrykkere for at trykke liturgiske Bøger, og Frederik III. indkaldte franske Bogbindere for at indbinde Bøgerne i hans nyoprettede kongelige Bibliotek. Dog dette maa ikke tages for andet og mere end en for dens Ophavsmand tiltalende Formodning.

Fra det 16. Aarhundredes Midte kendes af Navn nogle Bogbindere: Tyskeren Paul Knoblauch og Franskmanden Antoine Maillet, der indkaldtes 1550 for at

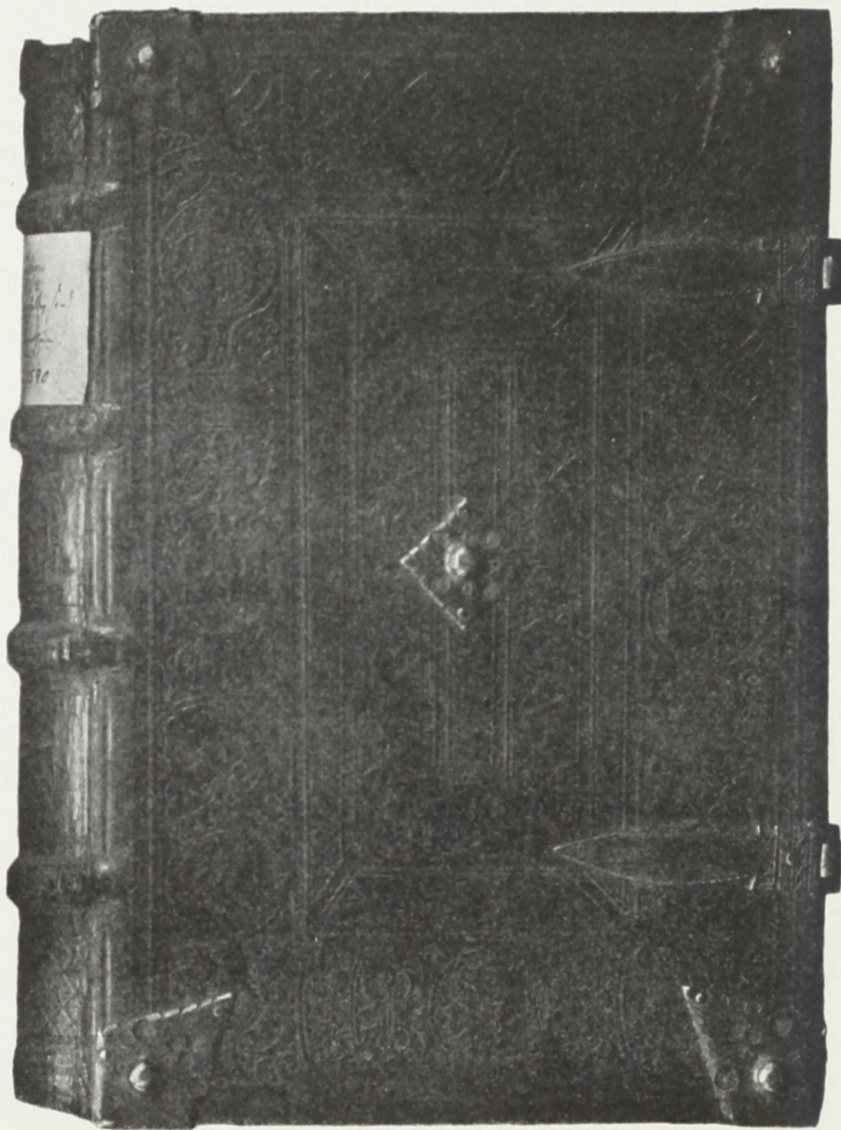

Fig. 6.

indbinde Christian den III.'s danske Bibel. Kontrakten med Knoblauch, der var Boghandler og Bogbinder i Lübeck, er bevaret¹⁾. Han fik 2 Mark for hvert Bind til denne svære Foliant. En dansk Mand var Bogbinder Niels Povlsen, der 1559 blev Hofbogbinder (Nyrop, anf. St.). Her skal omtales et Par Bind fra en københavnsk Mester, hvis Navn ikke kendes, og som vi foreløbig kun kunne betegne ved Initialerne M. P., der findes i hans Bomærke paa Bindene.

Det ene Bind (Fig. 6) pryder følgende Skrift af *Philip Melanthon: Das die Für-*

¹⁾ Trykt i Kirkehist. Saml. II, p. 403—4. Smlgn. Bruun, Aarsberetn. og Meddel. fra det store kgl. Bibl. II, p. 443—44; Nyrop, Bidr. til d. danske Boghandels Hist. I, p. 109.

sten aus Gottes beuelh und gebot schuldig sind, bey iren vnterthanen abgötterey, vnrechte Gottes dienst vnd falsche lehr abzuthun etc. verdeutschet durch Georgium Maiorem. Wittemberg 1540. 4°. Bag i findes et Par andre Smaaskrifter fra samme Tid indbundne. Bindet er ypperligt bevaret med Beslag og Spænder. Det maaler 19×21 Centimeter, og For- og Bagside ere ens. Det er udført i brunt Kalveskind.

Den yderste Bort er udført med en Rulle med det danske Vaaben, Kjøbenhavns Vaaben og en Medaillon med Erasmus fra Rotterdams Portræt; i den finde vi ogsaa Bogbinderens Bomærke med Initialerne M. P.; over Medaillonens med Kjøbenhavns Vaaben læses Aarstallet 1542. Midtfeltet dannes af en lille, ganske fint udført omløbende Bort, der imidlertid er paatrykt temmelig kejtet med en Rulette. Der fremstilles en Jagtscene, hvor et Par Ræve (?) forfølges af Bønder med Plejle og River samt Hunde, desuden ses 3 Vaabenskjolde, hvoraf det ene viser det danske Vaaben. Dette Felt er bedst udført paa Bagsiden. Hjørnebeslagene ere gennembrudte, og Hullerne synes at have været fyldte med en blaa Pasta, der har dekoreret stærkt.

Det andet Bind, der, som det vil fremgaa af Beskrivelsen, er udgaaet fra samme kjøbenhavnske Værksted, hører til Bogen: *A. Gellii luculentissimi scriptoris, Noctes Atticae. Coloniae, Opera et impensa Joannis Soleris Anno 1533. Mense Septembri 8vo.* Dette Bind (157×98 Mm.) er ligeledes udført i brunt Kalveskind; For- og Bagside ere ens. Yderst se vi den samme 23 Mm. brede Bort som paa det foregaaende Bind, udført med den samme Rulle. I Midtfeltet genfinde vi Bogbinderens Bomærke i mindre Størrelse. Bindet er vel bevaret.

Der er ikke Tvivl om, at omhyggelige Undersøgelser ville bringe andre lignende Oplysninger for Dagen om de gamle Bogbinderes Virksomhed. Maatte disse Noter henlede Bogeskeres og Bogsamleres Opmærksomhed paa de gamle ofte oversete Bind.